

В статье рассматривается специфика влияния телевидения начала третьего тысячелетия на духовно-нравственный мир современной молодежи.

Ключевые слова: *духовно-моральный мир, телевиденье, телевлияние.*

The author of the article substantiates the specificity of television influence in the beginning of the third millennium on the spiritual and moral world of modern youth.

Keywords: *spiritual and moral world, television, teleinfluence.*

Дейнегіна Т. О. – заслужений журналіст України, доцент кафедри культурології та кіно-телемистецтва Інституту культури і мистецтва Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор Г. П. Шевченко

УДК 37.037

ГУМАНІЗАЦІЯ ТА ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Р.В. Євсович

У статті досліджуються проблеми гуманізації і гуманітаризації вищої освіти в процесі її реформування. Визначається пріоритетність даної політики в сучасних умовах розвитку суспільства.

Ключові слова: *гуманізація, гуманітаризація, «деідеологізація», освітня реформа, педагогічні ідеї, «Перебудова».*

Принципово важливою парадигмою у розвитку сучасної цивілізації є невідпинне зростання ролі і місця фундаментальних, технологічних, інформаційних, прикладних та особливо соціогуманітарних знань у різних сферах діяльності людини. Людина-особистість є однією з реальних конкурентоспроможних ланок у цивілізаційному поступі сучасної України і саме інтелект українських громадян, їх розум,

освіченість європейського зразка можуть стати стратегічним курсом, який здатний забезпечити рух українського суспільства шляхом прогресу. У межах гуманістичного поступу вищої освіти України велика увага приділяється розвитку особистості, її самореалізації, формуванню «Я-концепції». У зв'язку із вищезазначеним, Л. Шефер стверджує, що «у людини не може бути іншої мети, окрім як бути людиною»[8]. Подібний підхід не може бути реалізований під час навчання та виховання без гармонійного поєднання внутрішніх механізмів особистості та впливів соціального середовища, у якому розвивається особистість. Це відповідно вимагає зміни стратегії управління процесом навчання, зокрема у вищих навчальних закладах, за якою акценти переносяться на особистість як суб'єкт навчальної діяльності, а освіта у зв'язку з цим одержує нові філософські й методологічні передумови: демократизацію, індивідуалізацію, свободу творчості.

Проблеми гуманізації та гуманітаризації освітнього процесу у ВНЗ знайшли своє відображення в науковому доробку багатьох вчених, зокрема

Ю. К. Бабанського, Г. О. Балла, Р. А. Беланова, В. М. Галузинського, С. У. Гончаренка, М. Б. Євтуха, І. А. Зязюна, І. Ф. Ісаєва, П. П. Кононенка, В. Г. Кременя, Б. Т. Ліхачова, М. Д. Нікандрова, Ю. В. Пелеха, О. М. Пехоти, В. В. Рибалка, М. Х. Розова, М. І. Романенка, О. Г. Романовського, В. А. Семиченка, В. О. Сластьоніна та ін., які обґрунтували пріоритетність даних процесів в рамках переходу до особистісно-орієнтованого підходу в освіті.

Аналіз літератури свідчить, що питання ефективного впровадження даних принципів досліджено недостатньо, малодослідженим залишається питання висвітлення процесів гуманізації та гуманітаризації вищої освіти в історичному аспекті.

Проаналізувати історичний аспект реформування вищої освіти в контексті гуманізації та гуманітаризації.

Процеси трансформацій в системі вищої освіти України були закладені в період перебудови і дали поштовх для системних змін в напрямі гуманізації та гуманітаризації, як можливості кардинальної зміни спрямування діяльності ВНЗ в цілому. Поняття «гуманізація» і «гуманітаризація» освіти закріпилися в науковому колі в різний час і донині не отримали універсально-визначеного тлумачення. Така ситуація

з термінологічною незафіксованістю спричиняє часту їх підміну, змішування, невірне тлумачення.

На межі 80 - 90-х років ХХ століття термін гуманізація розглядався як один із принципів світогляду (в тому числі моралі), в основі якого лежать переконання у безмежних можливостях особистості та її здатність до вдосконалення, до вимог особистої волі та захисту громадянських прав. Характерно, що в сучасних умовах світова гуманістична думка виходить ще й з позиції, що сама людина, її права і обов'язки мають перебувати в центрі уваги як держави так і суспільства.

У нашій країні ідеї гуманітаризації освіти розроблялися як у самих ВНЗ, так і на державному рівні.

Аналіз наукової літератури з проблеми гуманізації і гуманітаризації освіти дозволяє відмітити, що з початком 1985 р. в колі педагогів, психологів відмічається підвищений інтерес до питань удосконалення гуманітарної підготовки випускників ВНЗ, розвиток її форм і методів в умовах навчально-виховного процесу.

Увага зосереджується на гуманітаризації навчально-виховного процесу як засобу оволодіння гуманістичними цінностями, загальнолюдською культурою. У цей період гуманітарний напрям в освіту намагалися внести в основному за допомогою кількісних методів, розширюючи кількість факультативів, гуртків із різних видів мистецтв, часто механічно вставлялися в навчальні плани гуманітарні дисципліни природничого циклу.

Проект «Основні напрями реформи загальної і професійної школи», схвалений Політбюро ЦК КПРС (4.01.1984), квітневим (1984) Пленумом ЦК КПРС і Верховною Радою, цілий ряд важливих постанов ЦК КПРС і міністерства освіти СРСР (1984) – визначили державну політику розвитку освіти на етапі реформ 1984-1988 рр. Незважаючи на декларативні гасла про зростаючу роль вищої освіти і необхідної перебудови, реформа 1984 р. не реалізовувалась у тій мірі, на яку сподівалися. Вона не мала головної цілі, стратегії, методології. Не були закладені чіткі економічні, правові, педагогічні положення. Як зазначалось пізніше на лютневому (1988 р.) Пленумі ЦК КПРС: «реформа освіти являла спробу локальних змін тільки лиш в одній сфері соціального життя – в сфері освіти і лише в її початковій ланці» [6; с.38].

Реформа вищої освіти, як і інші реформи другої половини 1980-х рр.. позначена численними внутрішніми суперечностями, була частковою і не спроможною повністю відійти від марксистсько-ленінської ідеології.

Подальша розробка ідей гуманітаризації і гуманізації системи вищої освіти (початок і кінець 90-х рр. ХХ ст.) пов'язана із новою антропоцентристською парадигмою.

Упродовж цього періоду гуманітаризацію освіти розглядали як ключовий напрям докорінного перетворення вищої школи. Дослідники прагнули знайти відповідь на питання, якою повинна бути гуманітаризація вищої освіти. На думку Л. Ф. Федотової, у такому випадку важливе значення має розробка методичних рекомендацій з посилення світоглядної і методологічної спрямованості навчального процесу з урахуванням конкретних спеціальностей підготовки[5; с.71]. У контексті реалізації даної ідеї пропонувалося широко впроваджувати активні форми організації навчального процесу як, наприклад, проблемне навчання, яке виключає пасивне сприйняття навчального матеріалу. У цей період також починають розглядатися місце і роль гуманітарних предметів у гуманітаризації освіти, наприклад, роль історії, історії релігії, філософії, іноземної мови, культурології, соціології[5; с.151]. У період 1985-1991 рр. слід виділити науковий внесок вчених радянської доби: В. О. Сластьоніна, І. Ф. Ісаєва, Б. Т. Ліхачова, М. Д. Нікандрова, М. Х. Розова, Ю. К. Бабанського та ін., які обґрунтували концепції гуманізації освіти, наголошуючи на покращенні якісних показників, соціальної сфери вищої освіти.

Саме тому освітня реформа часів М. С. Горбачова містила цілий ряд суперечностей, була зумовлена прагненням змінити існуючу авторитарну систему і зберегти принципи марксистсько-ленінської ідеології, як найефективнішого засобу забезпечення лояльності в суспільстві.

Новий поштовх процесам гуманізації та гуманітаризації вищої освіти здійснили процеси державотворення. Основи гуманізації освіти було закладено в нормативних документах, які визначили напрями реформи вищої освіти 90-х рр. ХХ ст. Гуманістичний підхід розглядається як можливість подолання основної помилки попереднього періоду – знеособлення.

Тому, саме з цих позицій сформульовані завдання в ухваленій Державній національній програмі “Освіта. Україна ХХІ століття” (1993 р.), в котрій зазначено: “Гуманізація освіти полягає в утвердженні

людини як найвищої соціальної цінності, розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи”[3].

Слід чітко розрізняти поняття гуманізації та гуманітаризації змісту освіти. Одні вчені розглядають гуманітаризацію як складову гуманізації, інші вважають, що це є незалежні методологічні підходи до розбудови сучасних освітніх систем.

Гуманізація - поняття, яке відображає складне і багатопланове явище, пов’язане з розв’язанням проблем докорінного реформування освіти, і не передбачає механічного збільшення кількості дисциплін гуманітарного циклу, що включаються до навчального процесу[2; с.181]. Характерно, що даний аспект відображає сучасні суспільні тенденції у побудові й функціонуванні системи освіти. Гуманізація освіти спрямована на розвиток активно-творчих можливостей людини, її інтелекту, моральних якостей, що обумовлює мету як загальної, так і професійної освіти, а її реалізація вимагає створення умов для розвитку й збагачення особистості.

Варто зазначити, що гуманізація як елемент педагогічного мислення забезпечує зміну погляду на характер і суть навчально-виховного процесу, в якому і педагоги, і вихованці – суб’єкти розвитку своєї творчої індивідуальності.

Гуманізація має два аспекти: психологічний – передбачає активізацію ролі людини, індивідуалізацію навчання та загальнокультурний аспект – розвиток гуманітарної культури через зміст дисциплін, освіти в цілому.

Такий особистісний підхід передбачає розуміння і прийняття цілей, установок студента.

Під гуманізацією розуміються процеси:

- гармонізації, удосконалення, олюднення всієї системи відносин, формування системи відносин на основі солідарності й співробітництва;
- створення сприятливого морально-психологічного клімату в макро- і мікроколективах;
- демократизації навчального процесу;
- демонтажу адміністративно-командної системи управління життям вищого навчального закладу і заміни авторитарних методів управління демократичними;

- оволодіння викладачами й співробітниками формами й методами педагогіки “співробітництва”[2; с.182].

Для гуманізації освіти, на думку провідних педагогів, є чітке усвідомлення цілей освіти. Адже освіта - процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок, формування на їх основі наукового світогляду, моральних та інших якостей особистості, розвиток її творчих сил і здібностей[7;с.27]. А також створення умов для самоствердження, самовираження і саморегуляції людини, для оптимізації відносин між особистістю і соціумом, забезпечення їх всебічного й різноманітного розвитку.

Розглядаючи проблему в цілому, необхідно відзначити, що по-перше: концепція гуманізації змісту освіти нерозривно пов’язана з її гуманітаризацією. Гуманізація передбачає визнання цінності людини як особистості, а формування гуманістичних міжособистісних відносин забезпечує гуманітаризація освіти. Вважаємо основоположною думку багатьох вчених (В. П. Андрущенко, В. Г. Кремень, В. С. Лутай та ін.), що гуманітаризація вищої освіти – це відображення в освітньому процесі гуманістичних тенденцій розвитку суспільства, в умовах котрого, людська особистість визнана найвищою цінністю, що є особливо актуальним в умовах сучасного техногенного розвитку людства. В свою чергу, гуманізація й гуманітаризація є взаємозалежними складовими єдиного процесу підготовки фахівця. Перша методологічно й теоретично обґрунтовує шляхи формування особистості фахівця. Друга – реалізує ці ідеї [4]. Так, з точки зору С. У. Гончаренка, гуманізація та гуманітаризація– це два незалежних методологічних принципи, що знаходяться у взаємодії між собою, але мають власні цілі й завдання[1; с.6].

По-друге: у межах вирішення проблем гуманітаризації освіти чільне місце посідає оновлення змісту вищої освіти. В даному аспекті відображаються ті складові культури, які є основою для формування особистості. Сам процес гуманітаризації змісту вищої освіти передбачає підвищення статусу і радикальний перегляд змістового наповнення навчальних предметів.

Гуманітаризація змісту освіти повинна забезпечити деполітизацію та деідеологізацію при вивченні матеріалу в напрямі засвоєння наукових знань, в процесі формування особистості.

Таким чином, гуманітаризація вищої освіти в широкому розумінні - це засіб глобальної гуманізації суспільства, який є необхідним для подолання негативних тенденцій у розвитку техногенної цивілізації.

Розглядаючи розвиток цих понять у генезі, слід зазначити, що важливим періодом для процесів гуманізації і гуманітаризації вищої освіти в Україні стає час входження до європейської освітньої системи. В 2000-2005 рр. поступово провідні вищі навчальні заклади укрупнили профілі підготовки, привели програми навчання відповідно до розробленого переліку спеціальностей на рівні бакалаврату і почали давати студенту можливість вибору профілю навчання на 5 років(курсів) відповідно до його уподобань або наявності місця працевлаштування після закінчення ВНЗ. Сучасного ж стану структура освітньо-кваліфікаційних рівнів набула протягом 1996-2005 років. Упродовж 2005-2012 рр. – розвиток вищої освіти проходить в межах Болонського процесу – це новий етап розвитку, що розпочався з розробки нового покоління освітніх стандартів у 2005-2006 рр. У 2008 р. запропоновано змінити структуру освітньо-кваліфікаційних рівнів шляхом вилучення рівня спеціаліста та введення магістерських рівнів двох типів: академічного та професійного. В рамках даного періоду переглянуто зміст та обсяг дисциплін, вилучено догми попередньої моноідеології. Поступово поглиблюються зв'язки з іноземними університетами, впроваджуються спільні програми. Розробка стандартів вищої освіти, упорядкування переліку напрямів підготовки забезпечили змогу Україні приєднатися до Лісабонської конвенції. Пріоритетним став процес розширення прав та автономності ВНЗ України. Система ліцензування та акредитації поступово набирає ознак громадської організації контролю якості освітніх послуг. Налагоджуються контакти органів студентського самоврядування з Європейською спільнотою студентів, проте система студентського самоврядування ще перебуває в стані удосконалення.

Варто відзначити, що домінуюча в радянський період знаннева парадигма, що існувала до 2005 р.,- в рамках трансформаційних змін і впливу Болонського процесу замінена компетентнісною парадигмою, що сприяє підвищенню якості і конкурентоспроможності рівня вищої освіти.

Проаналізувавши науково-теоретичний матеріал реформування змісту вищої освіти, відмічаємо, що гуманізація та гуманітаризація повинна здійснюватися на основі принципів:

- формування гуманітарного мислення на основі принципу національної спрямованості, що сприятиме формуванню української нації на основі найбільш повного засвоєння цінностей матеріальної і духовної культур;
- прилучення до національної, світової літератури та культури, надбань народної творчості, проведення культурно-мистецьких заходів, спрямованих на популяризацію кращих здобутків української і світової культури;
- доступності та різноманітності форм вищої освіти, вдосконалення компетентності з перспективою навчання впродовж життя;
- критичного осмислення історичних фактів, подій і явищ, шляхів людського розвитку;
- формування світоглядної, політичної, правової, моральної, художньо-естетичної та інших культурстудентів шляхом якісної підготовки, що сприятиме виробленню активної громадянської позиції;

Мета вищої освіти — формування спеціаліста для потреб держави та суспільства, а практична оптимізація навчального процесу в системі не лише вищої освіти, а й в межах післядипломної освіти сприятиме формуванню особистості на рівні світових вимог, шляхом введення відповідних курсів, спецкурсів, факультативів в навчальні програми.

Таким чином, щоб відповідати тенденціям розвитку світового освітнього простору та викликам сучасного українського суспільства, програми подальшого розвитку системи вітчизняної вищої освіти повинні передбачати розробку концепцій гуманізації та гуманітаризації вищої освіти та реалізації їх в освітній діяльності ВНЗ шляхом розробки нових підходів до навчання і виховання.

Здійснений аналіз не вичерпує всіх аспектів проблеми і тому подальше дослідження передбачається в комплексному вивченні історичного аспекту суті, напрямів, шляхів реформування системи вищої освіти України, впровадження у вищих навчальних закладах принципів гуманізації та гуманітаризації в період кінця ХХ початку ХХІ століть (1985-2012 рр.).

Література

1. Гончаренко С.У. І все-таки – гуманітаризація / С.У. Гончаренко // Педагогіка і психологія. – 1995. - № 1. – С. 3–7.

2. Гук О.Ф. Гуманізація освітнього процесу у вищому навчальному закладі / О.Ф. Гук // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Збірник наукових праць. – К.: Логос, 2012. - Вип.14. - 2012. - 232 с.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п>.
4. Добрускин М.Е. Концептуальные основы гуманизации и гуманитаризации высшего технического образования. / М.Е. Добрускин // Гуманізація і гуманітаризація вищої технічної освіти. Збірник наукових праць. Всеукраїнська науково-методична конференція. – Харків, 2000. – С. 5–6.
5. Кургузов В.Л. Гуманитарная среда технического вуза (Методология. Опыт. Проблемы.) / В.Л. Кургузов. – Улан-Удэ, 1997. – 184 с.
6. Материалы Пленума Центрального комитета КПСС. 17–18 февраля 1988 года. - М.: Политиздат, 1988. – 75 с.
7. Парижний Ю.А. О сущности гуманизации и гуманитаризации. / Ю.А. Парижний // Гуманізація і гуманітаризація – пріоритетний напрямок державної політики в галузі вищої освіти. – Дніпропетровськ: Дніпр. державний інститут. Гуманітарний центр, 1992. – 134 с.
8. Скляр П.П., Уманська Т.О. «Гуманізація» та «гуманітаризація»: поняття, співвідношення та шляхи впровадження в освіту / П.П. Скляр, Т.О. Уманська // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка - 2007 р. - № 1. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_fpp/2007-1/index.html.

В статье исследуются проблемы гуманизации и гуманитаризации высшего образования в процессе ее реформирования. Определяется приоритетность данной политики в современных условиях развития общества.

Ключевые слова: гуманизация, гуманитаризация, «деидеологизация», образовательная реформа, педагогические идеи, «Перестройка».

The paper examines the problem of humanization and humanitarization of higher education in the process of its reforming. The priority of this policy in the modern conditions of society is determined.

Key words: humanization, humanitarization, «deideologization», educational reform, pedagogical ideas, «Reorganization».

Євсович Р. В. – старший викладач Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Рівно, Україна)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Ю. В. Пелех